

**МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ПРОФ. Д-Р ПАРАСКЕВ СТОЯНОВ“ - ВАРНА**

**ФАКУЛТЕТ ПО МЕДИЦИНА
КАТЕДРА ПО ПСИХИАТРИЯ И МЕДИЦИНСКА
ПСИХОЛОГИЯ**

Петя Димитрова Петкова

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ХАЗАРТНОТО
ПОВЕДЕНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен
„Доктор“

Научен ръководител:
Проф. Иван Александров, д.пс.н.

**ВАРНА
2024**

**МЕДИЦИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ПРОФ. Д-Р ПАРАСКЕВ СТОЯНОВ“ - ВАРНА**

**ФАКУЛТЕТ ПО МЕДИЦИНА
КАТЕДРА ПО ПСИХИАТРИЯ И МЕДИЦИНСКА
ПСИХОЛОГИЯ**

Петя Димитрова Петкова

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ХАЗАРТНОТО
ПОВЕДЕНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен
„Доктор“

Научен ръководител:

Проф. Иван Александров, д.пс.н.

Научна специалност

3.2. Психология (Медицинска психология)

Научно жури:

Проф. Валери Стоилов Стоянов, д.п.

Проф. Майяна Милчева Митевска, д.пс.н.

Проф. Силвия Борисова Цветкова, д.кл.пс.

Проф. д-р Минко Стоев Хаджийски, д.п.

Доц. Диана Станчева Димитрова, д.пс.

**ВАРНА
2024**

Дисертационният труд съдържа 148 страници, включва 45 таблици и 31 фигури. Библиографията обхваща 272 заглавия, от които 34 на кирилица и 238 на латиница.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедрен съвет на Катедра по психиатрия и медицинска психология при Медицински университет „Проф. Д-р Параскев Стоянов“ – Варна.

Защитата ще се състои на.....г. в МУ Варна.

Материалите по защитата ще бъдат на разположение в библиотеката на МУ Варна, както и на сайта на университета.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

I. ГЛАВА ПЪРВА. ЛИТЕРАТУРЕН ОБЗОР

1. Еволюционен произход на хазартното поведение

1.1. Хазарт и архитипност

1.2. Ролята на културата и разпространението при хазарт

Част втора. Факторно влияние при хазарт

2.1. Поведенчески контрол – регулация

2.2. Социалният контрол при хазарт – формално и неформално регулиране

2.3. Генетични фактори

2.4. Невробиология и ролята на допамина

2.5. Демографския фактор пол и предпочитания към хазарт

Част трета. Девиантност при хазарт и клинични критерии

3.1. Девиантност в хазарта

3.2. Клинични критерии и етапи на пристрастяване

3.3. Хазартното поведение и акцентуация на характера

3.4. Ролята на стила на привързаност

Част четвърта. Теоретико-методологични аспекти

4.1. Генерализирани очаквания в хазарта

4.2. Теория на личността - хазартен модел

4.3. Диспозиционен подход

4.5. Диференциращ подход и социалното научаване

4.6. Мотивационни теории в хазартното поведение

4.7. Ролята на нагласите в ХП

4.8. Теория за планираното поведение

4.9. Теория за риска в хазартното поведение

Част пета. Емоционални регулатори и афективност на поведението

5.1. Чувствителност към стимули

5.2. Конструктът „търсене на усещания“

5.3. Импулсивност и хазарт

5.4. Преследване на загуби

5.5. Потребност от емоции

ИЗВОДИ ОТ ЛИТЕРАТУРНИЯ ОБЗОР

II. ГЛАВА ВТОРА. МЕТОДОЛОГИЯ НА ЕМПЕРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Цел, задачи, хипотези и модел на изследването.
2. Обосновка на скрининг за хазартно поведение.
 - 2.1. Кратко описание на методиката.
 - 2.2. Област на приложение.
3. Резултати и анализ от емперичното изследване.
 - 3.1. Описателна статистика.
 - 3.1.1. Профил на изследваните лица.
 - 3.1.2. Честотно процентно съотношение на резултатите по възраст.
 - 3.1.3. Разпределение на лицата по групи /лица без хазартно поведение и лица с хазартно поведение.
 - 3.1.4. Процентно съотношение на изследваните лица по признак пол.
 - 3.1.5. Процентно съотношение на изследваните лица по степени на образование.
4. Корелационен анализ на Методика за скрининг на хазартно поведение.
 - 4.1. Методика за скрининг на хазартното поведение (MSGB).
 - 4.2. Скала за изследване потребността от търсене на силни преживявания и усещания на Цукерман (SSS).
 - 4.3. Диагностика степента на готовност към риск на Шуберт (PSK).
 - 4.4. Корелационен анализ на айтемите от методика за скрининг (MSGB).
5. Корелационна матрица на скалите по Пиърсън.
6. Резултати от методика за скрининг на хазартно поведение (MSGB).
 - 6.1. Групиране на айтеми от методиката относно личностни характеристики:
 - 6.1.1. Мотивация
 - 6.1.2. Търсене на усещания
 - 6.1.3. Склонност към поемане на риск
 - 6.1.4. Импулсивност
 - 6.1.5. Нагласи и суб. Норми
 - 6.1.6. Поведенчески контрол
 - 6.1.7. Модел на привързаност.

7. Анализ на ROC криви (графика на работните характеристики).
Резултати изразяващи отношението сензитивност-специфичност спрямо площта под ROC кривата.

- 7.1. ROC крива на променливата: „Мотивация“
- 7.2. ROC крива на променливата: „Търсене на усещания“
- 7.3. ROC крива на променливата: „Склонност към риск“
- 7.4. ROC крива на променливата: „Импулсивност“
- 7.5. ROC крива на променливата: „Нагласи и субективни норми“
- 7.6. ROC крива на променливата: „Поведенчески контрол“
- 7.7. ROC крива на променливата: „Модел на привързаност“

8. Факторен анализ.

- 8.1. Описателна статистика на факторите включени в анализа.
- 8.2. Мярка за адекватност на извадката на Кайзер-Мейер-Олкин (КМО) и тест на Бартлет за сферичност.
- 8.3. Пропорционалност на общата дисперсия за променливите.

III. ГЛАВА ТРЕТА. ОБСЪЖДАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

IV. ИЗВОДИ

V. ОГРАНИЧЕНИЯ И БЪДЕЩИ НАСОКИ

VI. ПРИНОСИ

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът с хазарта е проблем на общественото здраве а изследването на фактори за неговото начало и прогресивен ход продължават. Въпреки засиления интерес към етиологията на хазарта, нивото на несигурност и липса на достатъчно изследвания в областта остава високо. Последното десетилетие България отбеляза неимоверен ръст на разпространение на видове хазарт и тяхното потребление.

Ескалирането на проблемите свързани с хазарта в нашата страна, подчертават както актуалността на темата, така и нейната значимост към днешна дата. Въздействието на проблемния хазарт върху обществото се задълбочава, а дебатът относно причините за неговото еволюиране продължава да вълнува специалисти и изследователи.

Настоящият психологически анализ на хазартното поведение, не произтича от идеята за еволюционното му проследяване до зависимост. Тя се основава на необходимостта от идентифициране на характерен хазартен модел на поведение, разглеждан не толкова в патологичната му форма, а по-скоро преди нея. Това означава, че фокусът ще бъде не основно върху клиничните, а върху субклиничните проявления при разглеждане на феномена.

Към настоящия момент все още няма съществуващ единен концептуален модел на хазартното поведение. От особено значение е предпоставките за възникване, да бъдат разгледани много преди задълбочаването на поведенческия проблем свързан с хазарта. Авторската идея се свързва с изследване на предиктори, заложили в една или друга степен във всеки един човешки индивид. В настоящата разработка, този вид активност (хазартната) може ще бъде асоциирана с вид потребителско поведение, а не само като степен на обремененост и разглеждана

като поведенческа зависимост. Това налага на първо място формулиране на определен модел на хазартното поведение (ХП) на база специфика, чрез обобщаване на индикаторите за неговото формиране. Следващият етап на анализ, ще се основава на съпоставяне с критериалните определения при хазартната зависимост (ХЗ). Въпреки изобилието от изследвателски императив относно хазарта, през последните десетилетия, много малка част от него се фокусира върху поведенческия анализ извън клиничните критерии.

Биопсихосоциалните модели, теоретизират група фактори в опит за разкриване на тяхното сложно взаимодействие. Въпреки, че тези модели се основат на констатации от емпирични изследвания и клинични случаи, сравнително малко са изследванията на фактори, анализиращи задълбочено опита и преживяванията на „залагащите“.

Наред с множеството дялове, които изучават човешкото поведение в контекста на нейната физиологична, биологична или социална основа, стои общото разбиране за същността на личността. В рамките на различните психологични теории, поведението е натоварено с различни по вид характеристики, а водещите фактори за неговото определяне не са еднозначни.

Различните подходи, противопоставят разглеждането на поведението от една страна като причинено основно от личностни черти, а от друга, като резултат предимно на ситуационни фактори.

С по-особена значимост към настоящата тема, се явява социално-когнитивния подход, който разглежда поведението като резултат от взаимодетерминирането на два фактора. Този модел разкрива, че вътрешните фактори (убеждение, очакване) и външните фактори (последствията) са взаимозависими и определят поведението. Тя подчертава когнитивните компоненти и начина, по който поведението и средата влияят на индивида.

Основните понятия в науката психология, са свързани именно с изследване на поведението и поведенческите процеси, а нейна основна цел е тяхното предсказване и контролиране. Правилното дефиниране на хазарта и разграничаване на различните поведнчески модели са областите които възпрепятстват напредъка в областта. Презумпцията за сходни психологически принципи и тенденцията за идеологическо обобщаване на „комарджиите“ се явяват основна пречка. Спецификата на даден вид поведение, се обуславя от всички действащи външни и вътрешни фактори и начина по който те си взаимодействат. Необходимо е те бъдат разглеждани в контекста на обективното наблюдаемо, но и на база съответстващи традиционни теории в психологията.

Настоящата разработка, цели да представи и анализира един теоретичен модел, интегриращ биологични, личностни и когнитивни теории при определяне на поведението. Разработването на този дисертационен труд, представлява опит да се отговори на множество актуални въпроси, свързани с конкретения вид поведение на база специфика. За постигане на тази цел, бе конструирана скринингова методика за оценка на хазартното поведение. Ето защо, на първо място се поставя идентифицирането и анализът на факторите, които ще определят едно поведение като хазартно.

Целта бе извеждане на най-фините, сензитивни параметри, чието идентифициране може да постави обекта на изследването в увеличен риск. Този вид толерантно отношение би могъл да се тълкува като потенциална предразположеност. Извън всеобщата рамка на тежест, фокусът в това изследване е поведение на лица, които е възможно никога да не са участвали, да имат единичен опит с хазарт или да проявяват устойчиво ХП. На тази база, спрямо изведените характеристики, бе съставен профил на лица

проявяващи ХП в някаква форма, която в последствие крие риск за проблемно поведение, респективно развитие на зависимост.

I. ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, ХИПОТЕЗИ И МОДЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Цел, задачи, хипотези

Цел: Да се конструира скринингова методика за оценка на хазартно поведение.

Задачи:

1. Да се изведе индикативен модел на хазартно поведение на база специфика при неговото определяне.
2. Идентифициране на личностни, биологични и психосоциалните фактори, свързани с хазартното поведение, предвид спецификата на преживяване в контекста на проявената активност.
3. Да се проучат съществуващите към момента обосновани теории свързани с психологичното функциониране и социалната активност при хазарт.
4. Да се остановят кои са водещите фактори и в каква степен те корелират с проявата на хазартно поведение.
5. Да се направи сравнителен анализ между предиспозициите от авторската методика и други утвърдени методи: за изследване на риск и търсене на усещания.
6. Да се оцени факторното влияние и да се изведат рискови фактори за преминаване на хазартното поведение към проблемно и патологично.

Хипотези: Научните хипотези, които се проверяват в хода на изследването, са:

Хипотеза 1: Определянето на едно поведение като хазартно, се свързва с наличие на готовност за поемане на рискове, импулсивност, търсене на усещания и емоционална наситеност, както и понижения самоконтрол.

Хипотеза 2: Рисково функциониращите индивиди, както и тези с показатели за занижен поведенчески контрол са по-

предразположени към хазартно поведение спрямо импулсивните и търсещите усещания.

Хипотеза 3: Предполага се, че факторът „моделът на привързаност“ също има влияние върху сформирание на хазартно поведение.

Хипотеза 4: Представителите на мъжкия пол проявяващи склонност към ХП е по-голяма, но не значително, спрямо общата популация.

Хипотеза 5: Лицата с наличие на хазартно поведение най-често са със по-нисък социален статус и образование в сравнение с тези без наличие на хазартно поведение.

Методи за провеждане на емперичното изследване:

- 1.1. Методика за скрининг на хазартното поведение (MSGVB).
- 1.2. Скала за търсене на усещане (SSS) на Марвин Зукерман.
- 1.3. Методиката за диагностика степента на готовност към риск на Шуберт (PSK).
- 1.4. Описателна статистика.
- 1.5. Корелационен анализ.
- 1.6. Факторен анализ.
- 1.7. ROC криви (графики на работните характеристики) на променливите.

II. МЕТОДИ ЗА СТАТИСТИЧЕСКА ОБРАБОТКА НА ПОЛУЧЕНИТЕ ДАННИ

1. Дескриптивна /описателна/ статистика – средни стойности, стандартно отклонение, характеристики на числовите редици, отклонения от математическото очакване и др.
2. Корелационен анализ на скрининг-тест за оценка на хазартно поведение; (MSGB): Методика за скрининг на хазартното поведение.
3. Скала за изследване потребността от търсене на силни преживявания и усещания на Цукерман (SSS);
4. Диагностика степента на готовност към риск на Шуберт (PSK);
5. Корелационен анализ на айтемите от методика за скрининг (MSGB);
6. Корелационна матрица на скалите по Пиърсън;
7. Групиране на айтеми от методиката относно личностни характеристики;
8. Анализ на ROC криви (графика на работните характеристики); Резултати изразяващи отношението сензитивност-специфичност спрямо площта над ROC кривата:
 - Мотивация
 - Търсене на усещания
 - Склонност към риск
 - Импулсивност
 - Нагласи и субективни норми
 - Поведенчески контрол
 - Модел на привързаност
9. Оценка на надеждността на Методика за скрининг на хазартно поведение;
10. Факторен анализ

11. Мярка за адекватност на извадката на Кайзер-Мейер-Олкин (КМО) и тест на Бартлет за сферичност;

Статистическата обработка на резултатите е осъществена със статистически пакет програми SPSS – 19 и 22 (form for expert science).

III. ОРГАНИЗАЦИЯ, ПРОВЕЖДАНЕ И ДИЗАЙН НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

В настоящото изследване бяха включени 242 респондента. Обект на изследване бяха пълнолетни лица представени в три групи:

1-ва група студенти от:

- Медицински университет – Варна
- ВСУ „Черноризец Храбър“

2-ра група хоспитализирани и лица посещаващи групи за взаимопомощ:

- Хоспитализирани лица към УМБАЛ „Св. Марина,, Варна Психиатрични клиники – „Клиника по наркология“
- Пълнолетни лица посещаващи групи „Анонимно хазартно зависими“

3-та група изследвани лица

- Онлайн анкета - посредством създаден линк за целите на изследването.

Хибридната форма позволяваше лесна и бърза достъпност както и пълна конфиденциалност, необходими на изследователя в рамките на провежданото изследване. То бе одобрено от Комисия по етика на научните изследвания към МУ Варна, след процедура по обследване на двете форми на провеждане и предоставен пълен набор инструменти, критерии и оценъчни показатели за провеждането му.

Профилът на изследваните лица е съставен на база следните характеристики: възраст, пол, степен на образование – общо, както и разпределение в две групи /лица без хазартно поведение и лица с хазартно поведение.

Включването на хоспитализирани лица и участници в анонимни групи за взаимопомощ постигна необходимостта за

тестувани лица с наличие на хазартно поведение (ХП). Извадката съставлява самоопределили се като участващи, в различни форми на хазарт и с различна тежест на обремененост с тази поведенческа активност лица, като спрямо общата извадка това се 49 лица (20.2%).

Изследователския дизайн включва изработване на методика за изследване на хазартно поведение - Методика за скрининг на хазартното поведение (MSGB)

В съответствие с основните критериите за скриниращи методи, а именно икономичност и сензитивност, т.е малък обем въпроси с висока чувствителност спрямо първичната индикативност на търсената характеристика.

Скрининг теста включва 14 айтема, които разпределени по двойки въпроси съответстват на една от 7-те личностови предиспозиции: Мотивация, Търсене на усещания, Импулсивност, Риск, Поведенчески контрол, Нагласи и субективни норми, Модел на привързаност.

1. Кратко описание на методиката:

МСХП (MSGB) е предназначен основно за масови скринингови проучвания на пълнолетни лица с цел идентифициране на проявяващите хазартно поведение, които все още не са достигнали равнищата на злоупотреба или зависимост. Целта е не диагностично заключение, а ранна идентификация на лицата, които са в риск от ескалиране и съпътстващи финансови, психосоциални и поведенчески проблеми включително - девиантно поведение.

Терминът хазартно поведение (ХП), предполага определяне на проявени характеристики и статус на лицето на базата на потенциална предразположеност, нагласи, отношения и форми на поведение. На база на широкообхватен преглед на психологични

методи и емпиричния опит в областта, бяха определени личностови предиспозиции, които в най-висока степен корелират с конкретния модел на поведение. Приложения инструментариум, съобразен с нормативните изисквания и за целите на изследователския проект, бе съставен без преки въпроси за личния опит в участието в хазарт.

Освен основното предназначение на общия показател, компонентите на методиката предлагат кратка оценка на важни аспекти на нагласите, субективните норми, поведенческия контрол, импулсивност, риск и търсене на усещания. Те могат да се използват като допълнително средство за подпомагане на диагностичното заключение, в рамките на индивидуалното оценяване и консултиране. МСХП оценява също когнитивни и потребностно-мотивационни аспекти, като предпоставка за хазартно поведение (ХП).

Целта е бърз и икономичен начин за идентифициране на характеристики, носещи потенциална предразположеност към ХП.

IV. РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

От участвалите в изследването лица, общо 242 (след изключване на респонденти, не попълнили в пълен размер и трите форми на тестване) минималната възраст е 18 год., а максималната 60 год. Средната възраст на лицата е 31 год., но преобладаваща е групата на лица от 21 год., поради предвиденото участие на по-голям брой млади респонденти със статус студент.

Процентното съотношение на изследваните лица по групи и пол показва, че в групата без ХП преобладават жените. В групата с наличие на ХП преобладават мъжете, което бе напълно очакван резултат на база на световната статистика за преобладаващия дял на мъжете, сред тази популация.

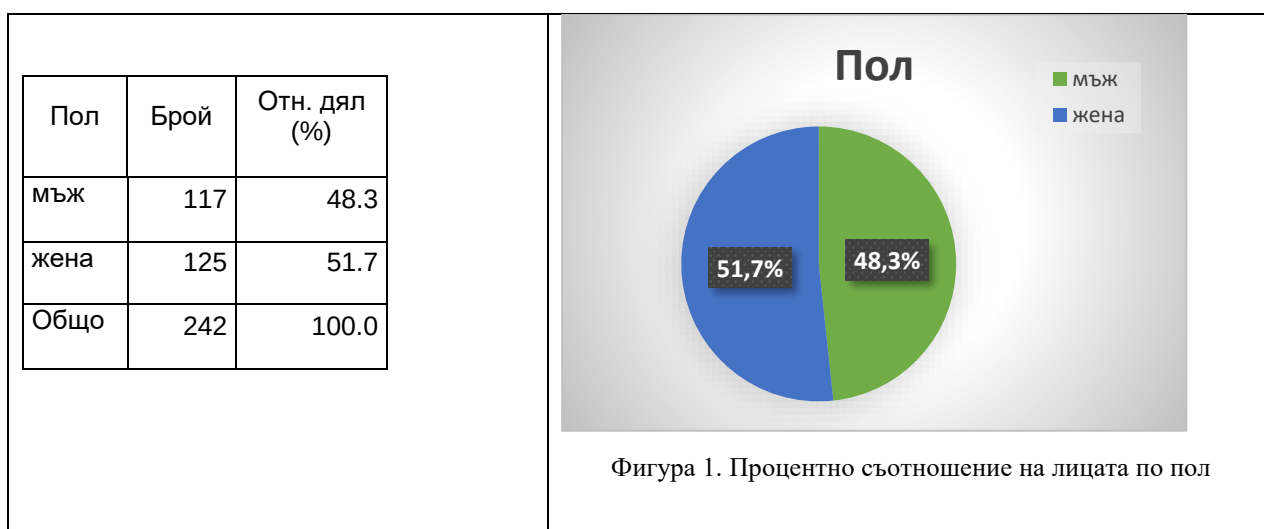
Относно лицата от групата без ХП средната възраст е 32.40 ± 13.49 години. Най-често срещаната възраст Mode = 21 години, а медианата е 27 години. Докато лицата от групата с ХП възрастта варира от 18 до 60 години, като средната възраст възлиза на 30.82 ± 10.63 години. Най-често срещаната възраст Mode = 23 години, а медианата е 28 години.

Таблица 1. Процентно съотношение по пол

Пол	Честота	% от цялата вариация	Валиден %	Кумулативен %
Мъж	117	48,3	48,3	48,3
Жена	125	51,7	51,7	100,0
Общо	242	100,0	100,0	

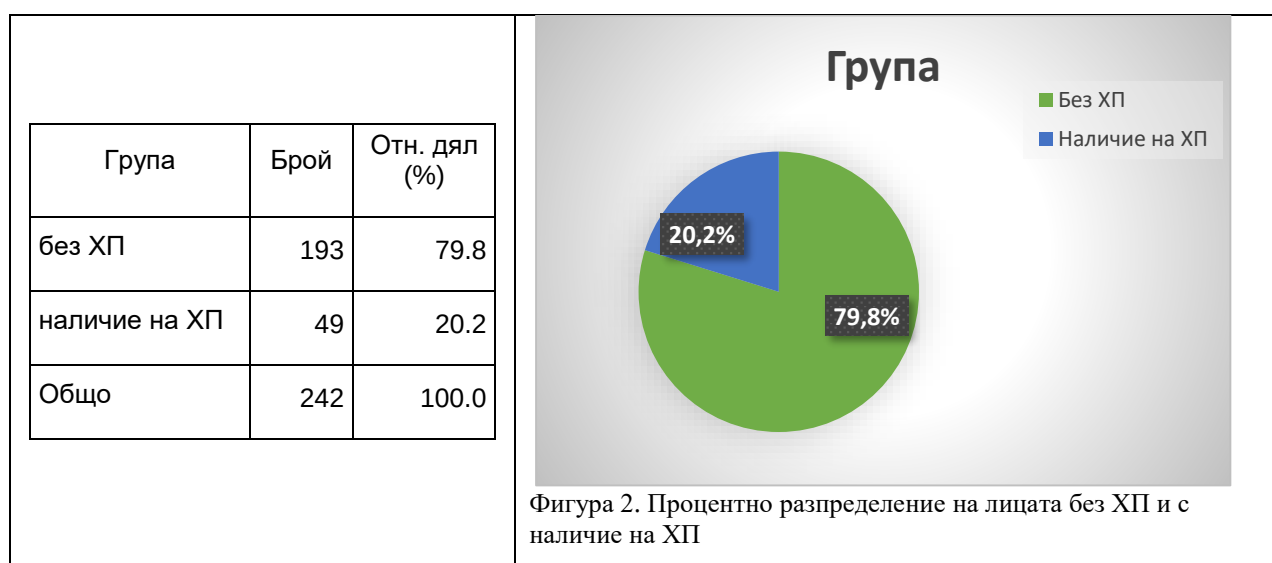
Изследването включващо 242 лица, от тях 117 с относителен дял 48.3% са мъже, а 125, съставлящи 51.7% - жени. С цел еднаква представителност в изследването бяха включвани приблизително еднакъв брой лица и от двата пола.

Таблица 2. Процентно съотношение на изследваните лица по пол

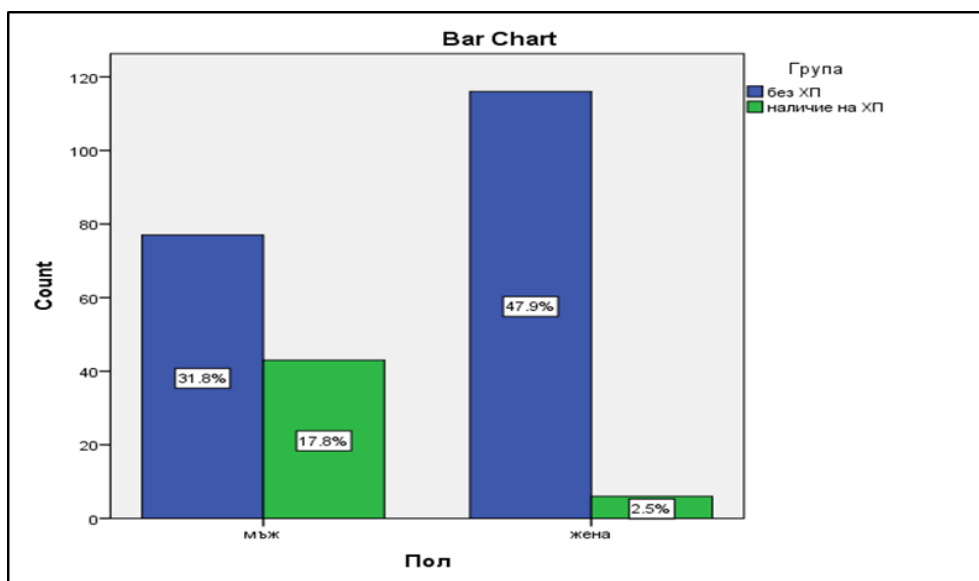

Разпределението на лицата по групи – без хазартно поведение и с хазартно поведение, показва, че 193 лица (79.8%) са без ХП, а 49 –(20.2%) са с ХП.

Таблица 3. Разпределение на изследваните лица по групи

Процентното съотношение на изследваните лица по групи и пол показва, че в групата без ХП преобладават жените – те са 116 с общ относителен дял 31.8%. Мъжете са 77 и съставят 31.8% от общия брой лица. В групата с наличие на ХП преобладават мъжете – те са 43 с общ относителен дял 17.8% , а жените са само 6 с общ относителен дял 2.5

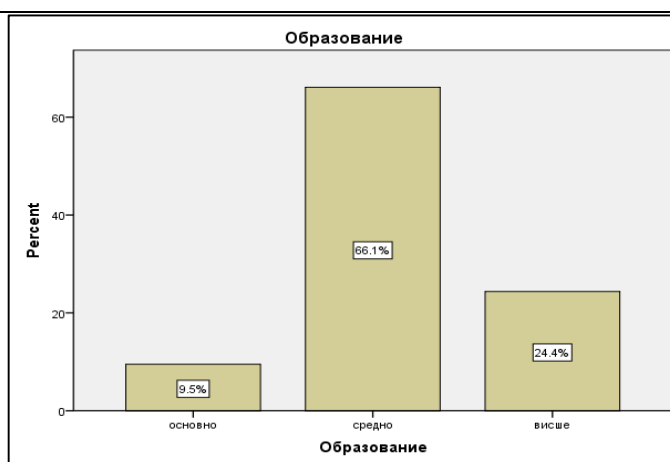

Фигура 3. Процентно съотношение на изследваните лица по групи и пол

Изследваните лица са разпределени в 3 групи съответно: в основно, средно и висше образование. Процентното съотношение по степени на образование показва, че лицата със средно образование, които са 160 имат най-голям относителен дял от 66.1%. Лицата с висше образование са 59 и съставят 24.4%, а тези с основно образование са 23 (9.5%).

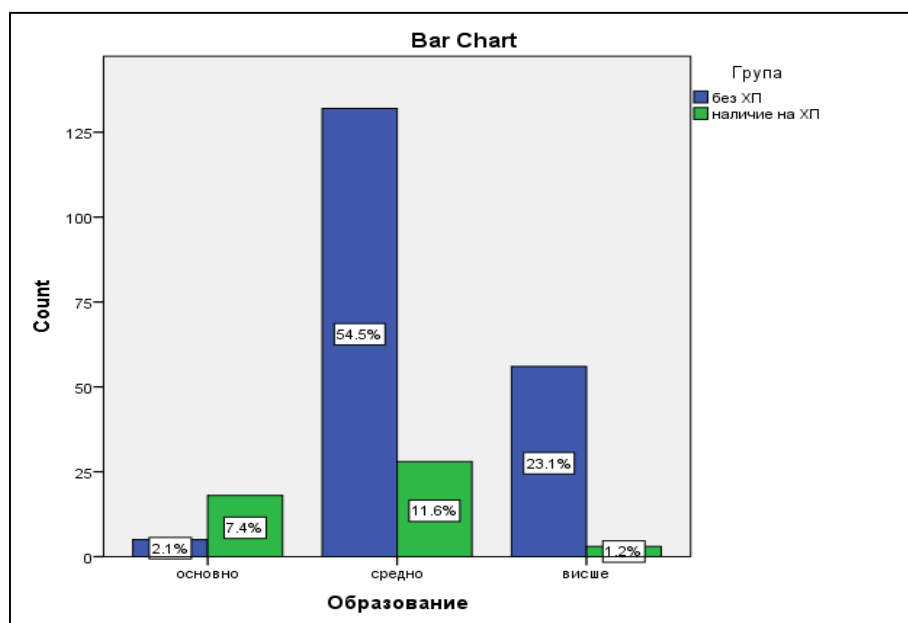
Таблица 4. Процентно съотношение на изследваните лица по степени на образование

Образование	Брой	Отн. дял (%)
основно	23	9.5
средно	160	66.1
висше	59	24.4
Total	242	100.0

Фигура 4. Разпределение по степени на образование

Следващата фигура отразява процентно съотношение на изследваните лица по групи и по степени на образование. Видно от резултатите в групата без ХП са лицата със средно – 54,5% и съответно висше 23%. Най-висок е дялът на групата с основно образование и наличие на ХП.

Фигура 5. Процентно съотношение на изследваните лица по групи и по степени на образование

Получените резултати показват, че по този признак значително се различават данните от сравняваните групи. Следователно може да се приеме хипотезата, че лицата с по-ниската степен на образование са по-склонни към хазартно поведение.

1. Корелационен анализ на Методика за скрининг на хазартното поведение (MSGB).

В литературата съществуват валидизирани инструменти за изследване на съотносими конструкти (с цел външна валидност), свързани с изучавания научен проблем и те могат да бъдат използвани директно за целите на настоящото изследване.

Корелационния анализ е на база резултати от предложената от нас методика за скрининг, както и сравняване на избраните 2 броя тестови методики:

- 1.1. Скала за изследване потребността от търсене на силни преживявания и усещания на Зукерман (SSS)
- 1.2. Диагностика степента на готовност към риск на Шуберт (PSK)

Направения корелационен анализ между предложения вариант на скринингова методика и други две методики е необходима за обективизация на съществуващите връзки между изследваните конструкти. За тази цел са използвани валидизирани и стандартизирани за нашата страна методики.

Таблица 5. Корелационен анализ на айтемите от методика за скрининг (MSGB)

	Методика за скрининг	Методика Зукерман	Методика Шуберт
Скрининг тест	Pearson Correlation	1	,658**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	242	242
Зукерман	Pearson Correlation	,658**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	242	242
Шуберт	Pearson Correlation	,619**	,690**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	242	242

** . Корелацията е значима на ниво 0,01 (двустранна).

* . Корелацията е значима на ниво 0,05 (двустранна).

Първата методиката е предложена от Марвин Зукерман. Методиката се използва за изследване нивото на потребности при търсене на силни преживявания, неочаквани ситуации и нови усещания при подрастващи и възрастни хора. Скалата съдържа 16 въпроса.

Тази личностна черта първоначално се основава на теорията за оптималното ниво на възбуда, като обяснение на индивидуалните различия във взаимодействието между интензивността на сензорната стимулация и възбудата. Скалите за търсене на усещане (SSS на Zuckerman) еволюират от форма II до форма VI. В последствие, Зукерман и колеги разработват модел на пет основни личностни фактора, един от които се нарича импулсивно търсене на усещане (ImpSS).

Използваната първа версия в настоящото изследване се обосновава с търсените свойства на различните сензитивни скали включени в нея. По-новите елементи на скалата за търсене на усещане (SSS), се фокусират върху общ механизъм за контрол на интензитета на стимула, екстраверсията и търсенето на усещане. Тази личностната черта се идентифицира с усещане, включващо дейности с основен физически риск, както в субскала за търсене на тръпка и приключения от обща скалата за търсене на усещане (Zuckerman & Aluja, 2015). Тъй-като в настоящото изследване категорията „Риск“ се изследва отделно, на база друг инструмент, бе използван базовия вариант на скалата, а именно този с който може да се предскаже отговора на индивида за различен вид сензорна депривация. Състои се от 16 елемента.

Втората методиката се състои от 25 твърдения отнасящи се до степента на лична готовност към риск - " PSK на Шуберт" (от А. М. Шуберт). Тя отразява готовността за поемане на рискови действия с несигурен изход.

Конструкта се разбира като произволно действие с надеждата за щастлив изход или като възможна опасност, като действието се извършва в условия на несигурност. Високата готовност за поемане на риск е придружена от ниска мотивация за избягване на провали (защита).

Таблица 6. Корелационна матрица на скалите по Пиърсън

		Мотивация	Търсене на усещания	Риск	Импулс	Нагласи и суб. норми	Пов. Контрол	Модел на привързаност	Методика Зукерман	Методика Шуберт
Мотивация	Pearson Correlation	1	,517**	,476**	,371**	,396**	,340**	,291**	,487**	,474**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Търсене на усещания	Pearson Correlation	,517**	1	,409**	,362**	,365**	,412**	,252**	,584**	,578**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Риск	Pearson Correlation	,476**	,409**	1	,373**	,335**	,230**	,344**	,460**	,488**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000
Импулс	Pearson Correlation	,371**	,362**	,373**	1	,243**	,246**	,382**	,334**	,319**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000
Нагласи и суб. норми	Pearson Correlation	,396**	,365**	,335**	,243**	1	,405**	,108	,441**	,407**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000	,092	,000	,000
Пов. контрол	Pearson Correlation	,340**	,412**	,230**	,246**	,405**	1	,160*	,498**	,388**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000		,013	,000	,000
Модел на привързаност	Pearson Correlation	,291**	,252**	,344**	,382**	,108	,160*	1	,225**	,203**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,092	,013		,000	,002
Зукерман	Pearson Correlation	,487**	,584**	,460**	,334**	,441**	,498**	,225**	1	,690**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000
Шуберт	Pearson Correlation	,474**	,578**	,488**	,319**	,407**	,388**	,203**	,690**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,002	,000	

** . Корелацията е значима на ниво 0,01 (двустранна).

* . Корелацията е значима на ниво 0,05 (двустранна).

Резултатите от проверката за външна валидност показват силна съгласуваност между методиките, а именно скрининг за хазартно поведение, потребността от търсене на силни преживявания и усещания (на М. Зукерман) и степента на готовност към риск на Шуберт (PSK).

Това ни дава перспективата да мислим, че методиката за скрининг на хазартното поведение (MSGB) притежава необходимите съдържателните параметри и е със сравнително висока валидност. Представеното в корелационната матрица извежда на преден план редица значими взаимозависимости, а именно:

Най-висока корелационна зависимост ($r = 0,690^{**}$) се отчитат между избраните скали - относно външната валидност, т. е. корелацията между скала на Зукерман и скалата на Шуберт. Резултатите дават основание за значими връзки между изследваните конструкти, както и добра перспектива за създаване и апробиране на авторската методика.

Следващата по-значимост корелация (коефициент от $r = 0,584^{**}$), отразява връзката между скала „Търсене на усещания“ от скрининг тест и методиката на Зукерман т. е. „Скала за изследване потребността от търсене на силни преживявания и усещания“, което подкрепя идеята за висока съгласуваност между избраните айтеми съставляващи скалата и утвърдената от Зукерман методика.

Със сходна значимост е корелацията между скалата на Шуберт и скала „Търсене на усещания от скрининг-тест, а именно $r = 0,578^{**}$, което се обосновава и с факта, че този конструкт най-често се свързва с рисковото търсене на усещания и високата съгласуваност между тях беше очаквана.

Корелация между „Поведенчески контрол“ и скала за търсене на усещания по Зукерман отразяват коефициент $r = 0,498^{**}$ ниво на значимост. Положителната корелация тук може да се

разглежда посредством силната взаимовръзка между индивидуален стремеж към търсене на усещания и занижения контрол върху поведението.

Нивата на значимост между скала „Риск“ от скрининг теста и скалата на Шуберт е с коефициент $r = 0,488^{**}$, а към скалата на Зукерман $0,460^{**}$, което също показва добра корелационна зависимост на измерваните конструкти от двете методики. Това е показателно, че създадената от Шуберт скала за измерване на риска се съгласува много добре с предложените в авторската методика айтеми по отношение на ролята на предиспозицията „готовност за предприемане на рискове“.

Скала „Мотивация“ корелира спрямо скалата за търсене на усещания на Зукерман с коефициент $r = 0,487^{**}$, а при скалата на Шуберт със същия конструкт коефициента е $0,474^{**}$. Данните отчитат много добра кохерентност между стимулния материал в трите предложени скали за изследване.

Скалата „Нагласи и субективни норми“ е съответно с коефициент $r = 0,441^{**}$, което също е със сравнително висока ниво на корелационна връзка със скалата на Зукерман. Данните показват близки стойности ($r = 0,407^{**}$) на интерферентни връзки с тази на Шуберт.

Конструкта „Импулсивност“ е сравнително по-слабо изразен спрямо корелационните връзки на други показатели, но впечатление прави, че отразява най-силни корелации ($r = 0,334^{**}$) именно със скалата на Зукерман, което също е очакван резултат поради широката емерична връзка между тези два конструкта.

Най-слаба връзка между отделните елементи в корелационната матрица ($r = 0,203^{**}$; $0,225^{**}$) са тези между „Модел на привързаността“ от авторския скрининг, съответно с другите две скали – скала за риск на Шуберт и търсене на усещания на Зукерман. Това може да се дължи на специфичността на изследваното качество и не-големия обем на изследваните лица

(N=242). Относно първото, се има предвид спецификата на този вид социални взаимоотношения спрямо ХП и ограниченията на отделните модели за класификация. Въпреки това, коефициентът на корелацията се счита за значим, спрямо статистическите и психометрични критерии.

Таблица 7. Методика за скрининг – положителни отговори

№	Въпроси	Група	Да	По-скоро ДА	По-скоро НЕ	НЕ
V1.	Вярвате ли, че късмета е в основата на успеха?	1 без ХП	33 (17.1%)	72 (37.3%)	41 (21.2%)	47 (24.4%)
		2 с ХП	36 (73.5%)	9 (18.4%)	1 (2.0%)	3 (6.1%)
V3.	Смятате ли че е вярно твърдението: „Който не рискува – той не печели“?	1 без ХП	75 (38.9%)	85 (44.0%)	22 (11.4%)	11 (5.7%)
		2 с ХП	43 (87.8%)	6 (12.2%)		
V4.	Изненадвате ли често околните с бързата си реакция в определени ситуации?	1 без ХП	54 (28.0%)	74 (38.3%)	48 (24.9%)	17 (8.8%)
		2 с ХП	21 (42.9%)	23 (46.9%)	5 (10.2%)	
V5.	Обичате ли игри и съревнования заради емоцията и адреналина която носят?	1 без ХП	59 (30.6%)	70 (36.3%)	35 (18.1%)	29 (15.0%)
		2 с ХП	32 (65.3%)	15 (30.6%)	2 (4.1%)	
V6.	Често ли се чувствате неразбран/а от близки или околни?	1 без ХП	34 (17.6%)	45 (23.3%)	63 (32.6%)	51 (26.4%)
		2 с ХП	11 (22.4%)	33 (67.3%)	4 (8.2%)	1 (2.0%)
V8	Променяли ли сте планирани дейности заради друга спонтанна идея?	1 без ХП	57 (29.5%)	46 (23.8%)	69 (35.8%)	21 (10.9%)
		2 с ХП	19 (38.8%)	28 (57.1%)	2 (4.1%)	
V9.	Ваш приятел споделя за печалба на голяма сума от залог в игра. Проявява ли се желание у Вас за подобно изживяване?	1 без ХП	24 (12.4%)	42 (21.8%)	61 (31.5%)	66 (34.2%)
		2 с ХП	32 (65.3%)	13 (26.5%)	3 (6.1%)	1 (2.0%)
V10.	Случва ли ви се често да реагирате импулсивно, за което след това да съжалявате?	1 без ХП	53 (27.5%)	75 (38.9%)	40 (20.7%)	25 (13.0%)
		2 с ХП	43 (87.8%)	5 (10.2%)	1 (2.0%)	
V12.	Бихте ли стигнали до крайности за да постигнете желаната цел?	1 без ХП	29 (15.0%)	60 (31.1%)	69 (35.8%)	35 (18.1%)
		2 с ХП	26 (53.1%)	22 (44.9%)	1 (2.0%)	
V13.	Лесно ли се влияете от хората около вас?	1 без ХП	16 (8.3%)	44 (22.8%)	71 (36.8%)	62 (32.1%)
		2 с ХП	7 (14.3%)	17 (34.7%)	21 (42.9%)	4 (8.2%)
V14.	Срещате ли трудности при спазване на изискваните от вас социални правила и норми?	1 без ХП	10 (5.2%)	24 (12.45)	69 (35.8%)	90 (46.6%)
		2 с ХП	13 (26.5%)	31 (63.3%)	5 (10.2%)	

Таблица 8. Скрининг тест - реверсивни отговори

№	Въпроси	Група	Да -1	По-скоро ДА-2	По-скоро НЕ -3	НЕ -4
RV2.	Можете ли да определите себе си като предпазлив и уравновесен човек?	1 без ХП	78 (40.4%)	94 (48.7%)	17 (8.8%)	4 (2.1%)
		2 с ХП	3 (6.1%)	14 (28.6%)	21 (42.9%)	11 (22.4%)
RV7	Стремите ли се обстоятелствата да са изцяло под Ваш контрол	1 без ХП	57 (29.5%)	80 (41.5%)	36 (18.7%)	20 (10.4%)
		2 с ХП	2 (4.1%)	18 (36.7%)	21 (42.9%)	8 (16.3%)
RV11	Нуждаете ли се от стабилност и сигурност за да се чувствате комфортно?	1 без ХП	95 (49.2%)	63 (32.6%)	27 (14.0%)	8 (4.1%)
		2 с ХП	2 (4.1%)	9 (18.4%)	25 (51.0%)	13 26.5%)

2. Резултати от методика за скрининг на хазартно поведение (MSGB)

Скрининг тестът за изследване на хазартното поведение включва общо 14 въпроса (от V1 до V14), чиито отговори са представени със следната 4-бална ликертова скала:

1 – „Не“, 2- „По-скоро Не“, 3 – По-скоро Да“ и 4 – „Да“.

Отговорите на въпросите V2, V7 и V11 са трансформирани в реверсивни по следния начин: 1 – „Да“, 2 – „По-скоро Да“, 3- „По-скоро Не“ и 4 – „Не“.

Получените разпределения в брой лица и относителни дялове за всяка група поотделно са представени в следващата таблица.

В предложения скрининг тест, състоящ се от 14 въпроса /айтеми/ бяха отграничени 7 личностови предиспозиции, характеризиращи изследваните лица в определена степен. Всяка от тях беше представена чрез два от айтемите в скрининг-теста.

Айтемите са групирани относно следните личностни характеристики:

- V4 и V9 – мотивация;
- RV2 и V5 – търсене на усещания;

- V3 и V12 – склонност към поемане на риск;
- V8 и V10 – импулсивност;
- V1 и RV11 – нагласи и субективни норми;
- RV7 и V14 – поведенчески контрол
- V6 и V13 – модел на привързаност.

2.1. За изследване на **мотивацията** се разглеждат следните 2 въпроса:

V4 „Изненадвате ли често околните с бързата си реакция в определени ситуации?“

V9 „Ваш приятел споделя за печалба на голяма сума от залог в игра. Проявява ли се желание у Вас за подобно изживяване?“

Резултатите отразяват, че от групата с ХП 23 лица (46.9% от тази група) са дали положителен отговор с „по-скоро Да“, а други 21 (42.9% от същата група) – отговор „Да“. За групата без ХП относителните дялове на същите отговори са по-малки – 74 (38.3%) и 54 (28.0%) съответно.

2.2. **Търсенето на усещания** се определя с отговорите на следните 2 въпроса:

RV2 „Можете ли да определите себе си като предпазлив и уравновесен човек?“

V5 „Обичате ли игри и съревнования заради емоцията и адреналина който носят?“

Резултатите отчетоха, че от групата с ХП 21 лица (42.9%) са дали отговор с „по-скоро Не“, а други 14 (28.6%) – отговор „По-скоро Да“. За групата без ХП преобладават положителните отговори – 94 лица (48.7%) са отговорили с „По-скоро Да“ , а други 78 (40.4% от същата група) са отговорили с „Да“.

2.3. Склонност към поемане на риск

Тази личностова характеристика се определя със следните айтеми:

V3 „Смятате ли че е вярно твърдението: „Който не рискува – той не печели“?“

V12 „Бихте ли стигнали до крайности за да постигнете желаната цел?“

Преобладаващата част от групата с ХП са отговорили с „Да“, че който не рискува - той не печели. Те са 43-ма и съставят 87.8% от тази група, докато други 6-ма (12.2%) са отговорили с „По-скоро Да“.

От групата без ХП - 85 лица (44.0%) са отговорили с „По-скоро Да“, а други 75 (38.9%) – с „ДА“ Останалите са дали отрицателни отговори.

2.4. Импулсивността се определя посредством отговорите на следните айтеми:

V8 „Променяли ли сте планирани дейности заради друга спонтанна идея?“

V10 „Случва ли ви се често да реагирате импулсивно, за което след това да съжалявате?“

Разпределението показва, че лицата от групата с ХП дават положителни отговори на V8, близо половината от лицата без ХП дават отрицателни отговори. Относно V10 дали им се случва често да реагират импулсивно, 43 лица (87.8%) групата с ХП дават отговор „Да“, а от останалите 5 (10.2%) – отговор „По-скоро Да“. От групата без ХП отрицателни отговори дават една трета от лицата. От останалите 75 (38.9%) са отговорили с „По-скоро Да“, а 53-ма (27.5%) – отговор „Да“.

2.5. Нагласите и субективните норми се установяват със следните 2 айтема:

V1 „Вярвате ли, че късмета е в основата на успеха?“

RV11 „Нуждаете ли се от стабилност и сигурност, за да се чувствате комфортно?“

Относно V1 дали вярват, че късметът е в основата на успеха, преобладаващата част от 36 лица (73.5%) с ХП дават положителен отговор „Да“, а 9 (18.4%) – отговор „По-скоро Да“. Негативните отговори са общо 4 и съставят 8.1% от тази група. При лицата без ХП отрицателни отговори съставят 45.6%. Положителните отговори са малко повече - 72 (37.3%) са отговорили с „По-скоро Да“, а 33-ма (17.1%) – са дали отговор „Да“.

На въпроса дали се нуждаят от стабилност и сигурност, за да се чувстват комфортно, по-голямата част от лицата с ХП са дали отрицателен отговор. Това са 25 души (51.0%), дали отговор „По-скоро Не“ и 13 (26.5%) – отговорили с „Не“. Положителен отговор са дали 11 лица, които общо съставят 22.5%. От групата без ХП близо половината – 95 (49.2%), са отговорили с „Да“. Също така положително са отговорили с „По-скоро Да“ 63-ма (32.6%). Отрицателни отговори са дали 35, които общо съставят 18.1% от тази група.

2.6. Поведенческият контрол се определя въз основа на следните айтеми:

RV7 „Стремите ли се обстоятелствата да са изцяло под Ваш контрол?“

V14 „Срещате ли трудности при спазване на изискваните от вас социални правила и норми?“

Получените резултати показват, че лицата с ХП са предпочели да отговорят отрицателно относно стремежа, обстоятелствата да се държат изцяло под контрол. От тях 21 (42.9%) са отговорили с „По-скоро Не“, а 8 (16.3%) – с „Не“. За разлика от тях, преобладаващата част от лицата без ХП са дали

положителни отговори. 80 (41.%%) са отговорили с „По-скоро Да“, а други 57 (29.5%) – с „Да“. Отрицателни отговори са дали 56 лица, съставляващи общо 29.1% от тази група.

Относно това дали срещат трудности при спазването на изискваните от тях социални правила и норми лицата с ХП са предпочели да отговорят положително. От тях 31 (63.3%) са отговорили с „По-скоро Да“, а 13 (26.5%) – с „Да“.

Преобладаващата част от лицата без ХП са дали отговори, че не срещат такива затруднения. От тях 90 (46.6%) са отговорили с „Не“, а други 69 (35.8%) – с „По-скоро Не“. Само 34 с общ относителен дял 17.6% са посочили, че срещат такива затруднения.

2.7. Относно изследването на **моделите на привързаност** се анализират отговорите на следните 2 айтема:

V6 „Често ли се чувствате неразбран/а от близки или околни?“

V13 „Лесно ли се влияете от хората около вас?“

В групата с ХП преобладаващата част от отговорите са положителни, докато в групата без ХП преобладават отрицателните отговори. В групата с ХП 67.3% дават положителен отговор „по-скоро Да“, а 22.4% - отговор „Да“, докато в групата без ХП 26.4% са дали отговор „Не“, а 32.6% - са дали отговор „по-скоро Не“.

Относно въпроса дали лесно се влияят от хората около тях, отговорите и в двете групи не са еднопосочни. В групата с ХП 21 (42.9%) дават отговор „по-скоро Не“, а други 17 (34.7%) - отговор „по-скоро Да“. В групата без ХП 71 (36.8%) са отговорили с „по-скоро Не“, а други 62-ма (32.1%) - с „Не“. Положителни отговори са дали общо 60 лица с общ относителен дял 31.1%.

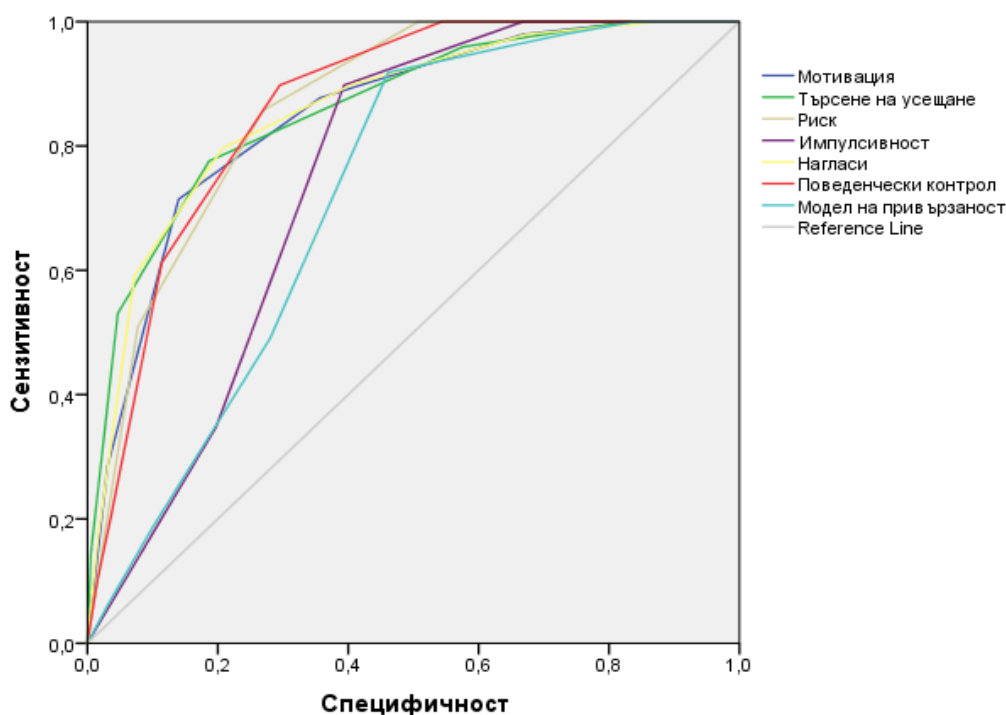
Забележка: С оглед ограничения на обема в автореферата, таблиците от изведените по-горе данни са спестени, резултатите са по описание на същите в дисерт. труд.

3. Анализ на ROC криви (графика на работните характеристики).

ROC анализ за представяне на резултатите и оценка на ефективността на класификацията.

Методът се основава на изграждането на ROC криви, които работят с относителни показатели на резултатите. Показателят „Чувствителност“ или „Сензитивност“ - определя делът на положителните случаи, които са били правилно класифицирани от модела, докато „Специфичност“ е делът на отрицателните случаи, които са били правилно класифицирани от модела.

Следващата фигура показва разпределението на кривите представляващи 7-те личностови характеристики (предиспозиции) спрямо показатели сензитивност и специфичност.

Фигура 6. Показатели сензитивност и специфичност.

Тестовите резултати на променливите Мотивация, Търсене на усещания, Риск, Импулсивност, Нагласи, Поведенчески контрол и Модел на привързаност, показват много силни връзки между двете групи - положителното и отрицателното действително състояние, т.е групата без ХП и група със наличие на ХП. Всяка от променливите е със стойности близки до оптималните, което показва, че тези контсрукти са силно чувствителни спрямо индикаторите в поведението между групите изследвани лица (табл. 9).

Таблица 9. Резултати изразяващи отношението сензитивност-специфичност спрямо площта над ROC кривата.

Променливи	Резултат
Мотивация	,850
Търсене на усещания	,862
Риск	,864
Импулсивност	,749
Нагласи	,860
Поведенчески контрол	,865
Модел на привързаност	,722

4. Изчисляване на надеждност на скалата - MSGB

Вътрешната консистентност на скалата (14 айтема) е оценена чрез изчисляване на индекса Алфа на Кронбах (Cronbach's alpha).

Алфа на Кронбах е метод за оценка на надеждността, който сравнява количеството на споделената променлива или ковариацията между многото елементи, които съставляват даден инструмент, с количеството на общата променлива. Кронбах Алфата бе базирана на Стандартизираните айтеми (a Cronbach's Alpha Based on Standardized Items) при голямо различие между

средноаритметичните и дисперсиите за въпросите, които формират скалата) : $\alpha = 0.764$.

Коефициентът алфа α е над 0.70, което означава, че скалата е надеждна с изследваната извадка.

Таблица 10. Стойност на Алфа на Кронбах на скалата MSGB

Алфа на Кронбах		
Алфа на Кронбах	Алфа Кронбах, базирана на стандартизирани айтеми	Брой айтеми
.764	.764	14

Таблицата по-горе показва статистическите данни за надеждността на променливата Прозрачност ($\alpha = 0.764$), след ротация на променливите (обратно кодирани в SPSS).

5. Факторен анализ

Прилагането на факторния анализ в настоящото изследване е с цел преобразуване на множество от корелиращите данни (14 бр. компоненти) в ново множество с некорелиращи изкуствени променливи - фактори, които обясняват възможно по-голяма част от общата вариация на изходните данни. По този начин ще се постигне редуциране на броя на началните променливи, чрез групирането на тези, които корелират помежду си в общ фактор.

Таблица 11. Описание на параметрите включени във факторния анализ

Компонент	Стойност	Станд.отклонение	Брой анализи
1	2,6942	1,10707	242
2	1,9545	,86543	242
3	3,2893	,81925	242
4	2,9587	,91003	242
5	2,9752	1,00590	242
6	2,5000	1,02763	242
7	2,2025	,93587	242
8	2,8471	,96267	242
9	2,4215	1,12867	242
10	3,3512	1,09155	242
11	1,9959	,98325	242
12	2,6529	,99551	242
13	2,1818	,93791	242
14	2,0331	,99320	242

Мярка за адекватност на извадката на Кайзер-Мейер-Олкин (КМО) и тест на Бартлет за сферичност, представят резултатите от тестовете за предпоставките на факторния анализ.

Таблица 12. Стойности на коефициентите КМО and Bartlett's Test

Тест Кайзер-Майер-Олкин измерване на адекватност	,807
Тест за сфер. на Бартлет	667,048
Хи-квадрат	
Степен на свобода/df	91
Значима вероятност/Sig.	,000

Използваният метод за измерване на адекватност на извадката Коефициентите на КМО и Бартлет за сферичност показва дали броя на променливите за всеки фактор е достатъчен т.е дали променливите са достатъчно силно корелирани, за да започне факторният анализ.

Стойностите получени от теста Кайзер-Майер-Олкин е 0,807 е с много добри към отлични стойности (резултати между 0.70 и 0.80 се приемат като добри, между 0.80 и 0.90 като отлични). Това свидетелства за високо ниво на значимост и разпределението на стойностите е адекватно за провеждане на факторен анализ.

Таблица 13. Анализ на главните компоненти (Extraction Method: Principal Component Analysis)

Компонент	Първоначални стойности			Екстракционни суми на квадратни натоварвания			Ротационни суми на квадратни натоварвания		
	Общо	% на отклонене	Комулативен %	Общо	% на отклонене	Комулативен %	Общо	% на отклонене	Комулативен %
1	3,778	26,983	26,983	3,778	26,983	26,983	2,382	17,011	17,011
2	1,587	11,333	38,317	1,587	11,333	38,317	1,930	13,784	30,795
3	1,254	8,956	47,273	1,254	8,956	47,273	1,833	13,093	43,889
4	1,038	7,413	54,686	1,038	7,413	54,686	1,512	10,797	54,686
5	,956	6,832	61,518						
6	,782	5,588	67,105						
7	,730	5,215	72,321						
8	,701	5,009	77,330						
9	,660	4,713	82,043						
10	,606	4,326	86,369						
11	,574	4,100	90,470						
12	,501	3,580	94,049						
13	,463	3,308	97,358						
14	,370	2,642	100,000						

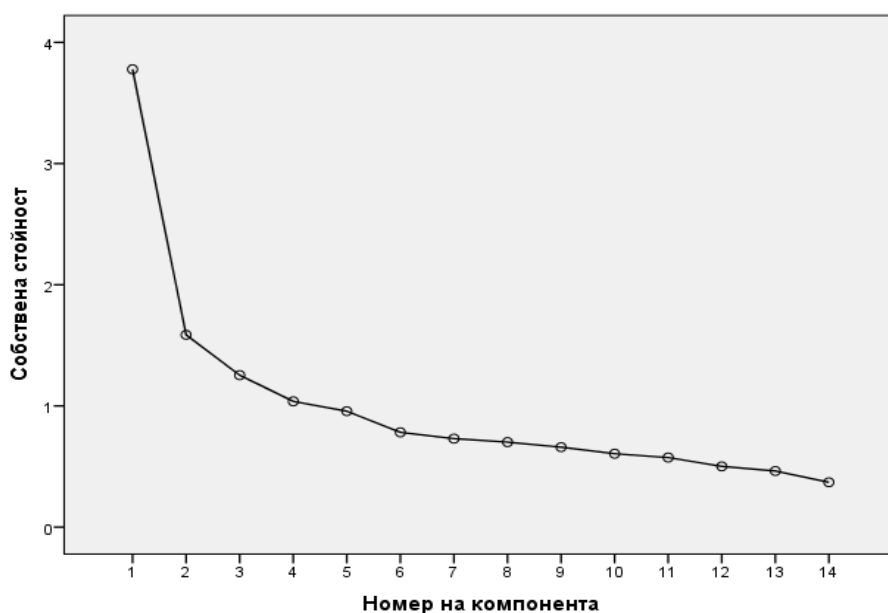
Методът на главните компоненти който се прилага, работи при първоначални предположения, че всички дисперсии са общи и показва колко от дисперсията на променливата може да се обясни от фактора. Мярката за обяснение на дисперсията е на база общоприет критерий (Eigenvalue по-голямо от 1). Резултатите от общата дисперсия показват, че значението на дисперсията спрямо 14-те анализирани променливи определя 4 фактора. След извличане на всички фактори, прави впечатление, че първата величина 3,778 обяснява най-високо собствено значение на дисперсията.

Таблица 14. Компонентна трансформационна матрица

Компоненти	1	2	3	4
1	,647	,561	,366	,365
2	-,512	-,026	,854	,091
3	-,501	,361	-,364	,697
4	-,262	,744	-,070	-,610

Компонентната графика след ротацията, дава визуална представа за факторните тегла в координатната система. Променливите, които образуват един и същ фактор се групират в един кластер. От таблицата се вижда отчетливо, че анализираните с факторен анализ променливи формират четири фактора. Тя отразява и коя променлива, към кой фактор се отнася. Метода на извличане е анализа на основните компоненти, чрез метод на ротация: Varimax с нормализация на Kaiser.

На основание теоретичната рамка на Методика за скрининг на хазартното поведение, точковия анализ „Scree Plot“ дава собствените значения за всеки от компонентите.

Фигура 7. Графика Scree Plot

След извличане на всички фактори, първата величина (нагласи и субективни норми), обяснява най-високо собственото значение на дисперсията.

Чрез прилагане на методът на главните компоненти, дисперсията на тези променливи обяснява фактора в най-висока степен и в наблюдаваната ротация. Така останалите елементи чрез регрупиране, могат да послужат перспективно за надграждане на бъдещи изследователски проекти в областта.

Научноизследователския метод бе интегриран в научно-приложния процес при анализа на резултатите, получени от избраните количествени и качествени методи. Докато чрез количествения метод бяха зададени предварително определени параметри на изследването преди неговото провеждане, то посредством качествения, бяха интерпретирани самите параметри.

III. ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

В настоящото изследване бяха включени 242 респондента. Избрана бе хибридна форма (изследване лица в лице и онлайн)

От участвалите в изследването лица минималната възраст е 18 год., а максималната 60 год. Средната възраст на лицата е 31 год., но преобладаваща е групата на лица от 21 год., поради предвиденото участие на по-голям брой млади респонденти със статус студент. Включването на хоспитализирани лица и участници в анонимни групи за взаимопомощ постигна необходимостта за тествани лица с наличие на хазартно поведение (ХП) - самоопределили се като участващи, в различни форми на хазарт и с различна тежест на обремененост с тази поведенческа активност лица, като спрямо общата извадка това се 49 лица (20.2%).

Процентното съотношение на изследваните лица по групи и пол показва, че в групата без ХП преобладават жените. В групата с наличие на ХП преобладават мъжете, което бе напълно очакван резултат на база на световната статистика за преобладаващия дял на мъжете, сред тази популация.

Въпреки това, авторско допускане беше, че сред изследваните лица делът на жените ще е значително по-висок от изведените резултати. Това допускане бе въз основа на данни (на Национална линия за наркотици, алкохол и хазарт през последните няколко години), за значителното увеличаване участието на жени във различни форми на хазарт, потърсили помощ. Резултатите обективно отчитат, все още големи различия между групите в тестовата извадка.

В настоящото изследване се потвърждава хипотезата, че **представителите на мъжкия пол са по-склонни към хазартно поведение, в сравнение с изследваните жени.**

Процентното съотношение на изследваните лица по групи и степени на образование, показва еднозначно че в групата без ХП делът на висшистите е значително по-висок.

Обратнопропорционален е резултата на респонденти с основно образование в групата с наличие на ХП. Този факт обективно сочи, че **лицата с по-ниската степен на образование са по-склонни към хазартно поведение**, което потвърждава и авторската хипотеза.

Направения корелационен анализ между предложения вариант на скринингова методика и други две методики, **бе необходим за обективизация на съществуващите връзки между изследваните конструкти.** Съществуващите валидизирани инструменти могат да бъдат използвани директно за целите на изследването. Използвани бяха валидизирани и стандартизирани методики:

Скала за търсене на усещане (SSS) на Марвин Зукерман.

Методиката за диагностика степента на готовност към риск на Шуберт (PSK).

В рамките на настоящото изследване, корелации се наблюдават между всички променливи, което позволява да се правят логически обосновани твърдения за взаимоотношенията между тях.

Чрез използваният коефициент на корелация на Pearson се установиха значими корелации между всички величини в направеното изследване.

Резултатите от проверката за външна валидност показват **силна съгласуваност между методиките**, а именно скрининг за хазартно поведение, потребността от търсене на силни преживявания и усещания (на М. Зукерман) и степента на готовност към риск на Шуберт (PSK).

Това ни дава перспективата да мислим, че методиката за скрининг на хазартното поведение (MSGB) притежава необходимите съдържателните параметри и е със сравнително висока валидност.

Най-висока корелационна зависимост се отчитат между избраните скали - относно външната валидност, т. е. корелацията между скала на Зукерман и скалата на Шуберт. Сходни резултати има и при корелацията между скалата на Шуберт и скала „Търсене на усещания от скрининг-тест, както и от авторската методика и методиката на Зукерман. Това отразява високата съгласуваност между избраните айтеми съставляващи скалата и утвърдената от Зукерман методика. Следват значими корелации от „Поведенчески контрол“, „Риск“ „Мотивация“ „Нагласи и субективни норми“ и конструкта „Импулсивност“ (видно от Таблица № 6).

Последният елемент отразяващ по-слаба връзка е между „Модел на привързаността“ от авторския скрининг, съответно с другите две скали – скала за риск на Шуберт и търсене на усещания на Зукерман. Въпреки това, коефициентът на корелацията се счита за значим, спрямо статистическите и психометрични критерии, което потвърждава хипотезата, че: **Конструктът „Модел на привързаност“ оказва влияние върху моделът хазартно поведение.**

Определянето на факторната структура се извърши чрез анализ на сензитивност и специфичност (ROC крива), с които да се потвърди скрининговата стойност на авторската методика, спрямо другите два инструмента за изследване.

Анализът на работните характеристики, бе направен въз основа на тестовите резултати на променливите Мотивация, Търсене на усещания, Риск, Импулсивност, Нагласи, Поведенчески контрол и Моделна привързаност показват. Те показаха много силни връзки между двете групи - положителното

и отрицателното действително състояние, т.е групата без ХП и група със наличие на ХП. Всяка от променливине е със стойности близки до оптималните, което потвърждава първоначалната хипотеза, че **тези контсрукти са силно чувствителни спрямо съдъжателните параметри** (индикатори в поведението) между групите.

Констатираните резултати предполагат, че тези променливи могат да бъдат полезен инструмент за скриниране и са с добро диферециращо влияние.

Процедурата за извършване на Анализ на надеждността (Reliability Analysis) бе с помощта на IBM SPSS Statistics.

Вътрешната консистентност на скалата (14 айтема) е оценена чрез изчисляване на индекса Алфа на Кронбах (Cronbach's alpha). Тя бе базирана на стандартизираните общо 14 броя айтеми : $\alpha = 0.764$ **Коефициентът Кронбах-Алфа е 0.764 > 0.7**, следователно образуват надеждна обща скала за измерване на хазартно поведение.

Относно направения факторен анализ, стойностите получени от теста Кайзе Майер-Олкин са много добри към отлични. Точковият анализ „Scree Plot“ определящ собствените значения за всеки от компонентите, показва, че след четвъртия компонент разликата между собствените значения намалява. По-голяма стойност от тежестта на отделен айтем имат **4 фактора** (табл. №14).

Това са групирани, относно проявлението на следните личностни характеристики: Нагласи и субективни норми, Търсене на усещания, Риск и Мотивация. След извличане на всички фактори, първата величина **„нагласи и субективни норми“** обяснява най-високо собственото значение на дисперсията.

Чрез прилагане на методът на главните компоненти, дисперсията на тези променливи обяснява фактора в най-висока

степен и в наблюдаваната ротация. Така останалите елементи чрез регрупиране, могат да послужат перспективно за надграждане на бъдещи изследователски проекти в областта.

Направените до момента научни изследвания и метаанализи в сферата на ХП и ХЗ предполагаха, че вариациите в увеличаването и намаляването на фактора импулсивност и търсене на усещане, основно се обяснява от гледна точка на общ механизъм за контрол на интензитета на стимула. Изследванията в областта се насочват основно върху въздействието на импулсивността и търсене на усещания, като основни фактори повлияващи поведението при хазарт.

Широкообхватния преглед показва че, подобна хипотетична връзка води до двусмислени констатации в анализа на резултатите от емпиричните изследвания. В настоящото научно изследване бе установено, че факторът „Нагласи и субективни норми“, следван от факторът „Риск“ и „Търсене на усещания“ са водещи при сформирание на ХП. За разлика от това фактора „Поведенчески контрол“ има силно влияние при генерализиране на проблема с хазарта - т.нар. проблемен хазар и развитието на ХЗ.

IV. ИЗВОДИ

Получените резултати от извършеното емперично изследване показват, че:

1. Тестовите методики включени в направената батерия – Методика за скрининг на хазартно поведение (MSGB), Скала за търсене на усещане (SSS) на Марвин Зукерман и Методиката за диагностика степента на готовност към риск на Шуберт (PSK), са взаимосвързани, проявяват висока чувствителност и могат да се използват за изследване на ХП.
2. Резултатите от проверката за външна валидност показват силна съгласуваност между методиките, т.е. методиката за скрининг на хазартното поведение (MSGB) притежава необходимите съдържателните параметри и е със сравнително висока валидност.
3. В корелационния анализ, всяка от променливите е със стойности близки до оптималните, което потвърждава първоначалната хипотеза, че тези контсрукти са силно чувствителни спрямо съдъжателните параметри (индикатори в поведението) между групите.
4. След извличане на всички фактори, групирани относно проявените личностни характеристики, най-значими при формиране на ХП са: „Нагласи и субективни норми“, „Търсене на усещания“, „Риск“ и „Мотивация“. Изводимо от резултатите може да се направи заключение, че основен фактор в сформирание на този вид поведение са нагласите и убежденията свързани с хазарта, както и субективните норми на база на създадения личен опит.
5. Конструкта „Търсене на усещания“ и произтичащата от това склонност към поемане на риск, са сред водещите мотиви в проявата на такъв вид поведение, поради

необходимостта да бъде задоволена потребността от емоции.

6. Допускането, за завишаване на ръста на представителите от женски пол проявяващи ХП т.е. стопяване на дистанцията спрямо представителността на мъжете в този сегмент, не бе потвърдена. Резултатите от направеното изследване, отразяват все-още големи различия между двете групи. Представителите на мъжкия пол са значително по-склонни към хазартно поведение, в сравнение с изследваните жени.
7. Лицата с по-ниската степен на образование са по-склонни към ХП, резпективно тези с висше образование проявяват значително по-малка склонност към този вид активност. Това отразява по-високата финансова култура и възможността да взимаш разумни решения, да поддържаш здравословни навици за харчене, рационалност на бюджетните рискове и благосъстояние.
8. Възрастовото разпределение в направеното проучване, показва средна възраст на лицата с ХП приблизително 31 год. Но сформирането на ХП най-често започва преди навършване на пълнолетие, на по-късен етап то има потенциал да премине в проблемно поведение и бързо да достигне патологични измерения. С увеличаване на възрастта склонността за търсене на нови преживявания, тръпка и емоция, както и способността да се рискува значително намалява.
9. На база на авторско допускане относно „привързаността“, като съставена от специфичен емоционален и поведенчески механизъм и по-конкретно конструктът „Модел на привързаност“ в частност несигурната привързаност, оказва влияние върху сформирание на модела ХП.

10. Рискови фактори за преминаване на ХП към проблемно и патологично, са липсата на поведенчески контрол, положителни нагласи към хазарта, търсещи оптимално ниво на стимулация и възбуда, рисково функциониращи и импулсивни лица.

Начините за измерване на определени личностни конструкти са от особена важност. В областта са се утвърдили няколко метода - скала за изследване мотивация за хазарт (GMS), скала за желателност при хазарт (GACS), оценка на симптомите на хазарт (G-SAS) и др. Голяма част от тях са на база Oaks Gambling Screen (SOGS) и основно прогнозира тежестта на проблема с хазарта. Всички тези методи са предназначени за проверка на проблемен и патологичен хазарт.

Въпреки широката емперична маса, инструменти в литературата за измерване на индикатори в поведението, извън всеобщата рамка на тежест на проблема с хазарта не са известни. С амбиция да се помогне в запълване на тази празнина, проучването беше ориентирано към разработването на скринираща методика, чувствителна към показателите за хазартно поведение.

Изведени бяха най-чувствителните, сензитивни параметри, чието идентифициране може да постави обекта на изследването в увеличен риск. Извън всеобщата рамка на тежест, фокусът в това изследване бе поведение на лица, които е възможно никога да не са участвали, да имат единичен опит с хазарт или да проявяват устойчиво ХП. На база изведените характеристики, бе съставен профил на лица проявяващи ХП, която в последствие крие риск за проблемно поведение, респективно развитие на хазартна зависимост.

V. ОГРАНИЧЕНИЯ И БЪДЕЩИ НАСОКИ

1. Поради спецификата на разглеждания феномен, авторската методика за скрининг бе съставена на база твърдения, които изключват преки въпроси отнасящи се конкретно до степен на обвързаност с хазартни игри.
2. Попадането на лица с наличие на ХЗ в извадката се основаваше на базовия принцип, който предвижда наличие на ХП, а не на клинични критерии поради необходимостта от доказателства за направената констатация.
3. Термините „проблем с хазарта“ и „хазартно разстройство“ в обзорната част се използват взаимозаменяемо по обобщен начин, но се признава, че всеки термин произтича от различни методи за скрининг, които се различават един от друг.
4. Бъдещите проучвания биха могли да се ориентират към регрупиране на неротираните компоненти от факторния анализ в търсене влиянието на други латентни променливи, които биха имали отношение към ХП.
5. Бъдещи проучвания биха могли да се ориентират към увеличаване на демографските критерии и броя на извадката с цел установяване на нови зависимости с други показатели.

VI. ПРИНОСИ

1. Разработване на концептуален модел за изследване на хазартно поведение.
2. Идентифициране на чувствителни параметри в системата на личността за разработването на скринираща методика.
3. Създаване на „Методика за скрининг на хазартно поведение“ (MSGB).
4. Адаптиране на методиката за скрининг - MSGB за български условия.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Съвременен теоретичен анализ на поведенческите модели. Специфики на модела хазартно поведение (2022) XXI Международна научна конференция „Приложна психология – възможности и перспективи“ - Лятна научна сесия.
2. Описателни аспекти на генерализираните очаквания при депресивни разстройства (2022) XXI Международна научна конференция „Приложна психология – възможности и перспективи“ - Лятна научна сесия.
3. Анализ на влиянието на нагласите в модела хазартно поведение (2023) XXVI Международна научна конференция „Личност, мотивация, Спорт“, катедра „Психология, педагогика и социология“ при Национална Спортна Академия „Васил Левски” – гр. София
4. Специфика на хазартните мотиви като модератор на поведението (2023) XXII Международна научна конференция „Приложна психология – възможности и перспективи“ ВСУ „Черноризец Храбър“- Лятна научна сесия.
5. Идентифициране на личностните и средови фактори обуславящи поведението на рисково функциониращи лица (2024) XXIII Международна научна конференция: „Приложна психология – възможности и перспективи“ - Лятна научна сесия.